

Kelemen Mikes'in Mektuplarına Göre 1716-1758 Yılları Mevsim Takvimi

Özlem SERT*

Kelemen Mikes, 15 Eylül 1741 tarihli yüz altmış beşinci mektubunda “sanki ben de mektup değil hava üzerine günlük yazıyorum” der.¹ Gerçekten de Macar Prensi II. Rákóczi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sürgün yıllarında ona eşlik eden aydınlardan biri olan Kelemen Mikes'in 1716-1758 tarihleri arasında yazdığı iki yüz yedi adet mektup, yazarın pek ilginç izlenimlerinin yanı sıra zamanının hava durumu hakkında da değerli bilgiler verir. Bu kısa makalede Kelemen Mikes'in verdiği bilgileri bir araya getirerek, belki gelecekte başka birçok kaynaktaki bilgilerle birleştirilerek yapılacak ve Osmanlı tarihi çalışmalarında büyük bir eksiği tamamlayacak olan tarihi bir hava durumu cetveline ufak bir katkısı olacak bu esere dikkat çekmeye çalışacağım.

Her sene ve her gün düzenli olarak kaydedilmiş olmasalar da döneme ait, Osmanlı toprakları hakkında yazılmış, Avrupa'da o zamanlar pek moda olan böyle bir hava durumu günlüğünün olmayışı, Fransa'dan daha yeni Osmanlı topraklarına sığınmış ve bu modadan haberdar olan eğitimli Mikes'in hiçbir zaman yollamadığı, belki de hayali bir kuzene yazdığı ve sık sık havadan da bahsettiği mektuplarını,² Osmanlı hava durumu tarihi açısından önemli bir kaynak haline getiriyor. Mikes'in hava durumu hakkında yazdığı notların diğer bir önemi de yazarın artık bölgede etkisini göstermeye başlamış olan Küçük Buzul Çağı diye adlandırılan bu döneme şahitlik etmiş olması.

* Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü ve Ludwig Maximilian Üniversitesi, Münih, Almanya.

¹ Kelemen Mikes, *Briefe aus der Türkei*, tr. Paul Kárpáti, Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 1999, s. 366.

² Paul Kárpáti, «Nachwort », Kelemen Mikes, *Briefe aus der Türkei*, tr. Paul Kárpáti, Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 1999 içinde, s.429-41.

Modern öncesi dönemlerde yıl be yıl hava durumunun nasıl olduğunu bugünden bakarak tespit etmek oldukça güç.³ Bu güçlüğe rağmen bazı iklim tarihçileri ağaç boğumlarına (tree ring), buzul göbeklerine (ice core) ve volkan patlamalarına ait bilgilerini hava durumu hakkındaki ve senelik hasatla ilgili tarihi bilgilerle birleştirerek bazı tahminler yürütüyorlar.⁴ Ne yazık ki, bu çalışmalar çoğunlukla kuzey ve orta Avrupa üzerinde yoğunlaşmış ve Osmanlı tarihi açısından çok dolaylı olarak kullanılabilirler, çünkü yine bu tarihçiler hava durumundaki bölgesel değişimlerin birbirinden oldukça farklı olabileceğini ve küresel bir eğilimden bahsetmenin her zaman mümkün olmadığına işaret etmişler.⁵ Osmanlı çalışmalarında ise gerek iklim tarihçileri gerekse tarihçiler bu konuya oldukça az ilgi göstermişler.⁶ Bu nedenle Osmanlı iklim tarihinin sayfalarını aydınlatan her tarihi veri ve her belge oldukça değerli. İşte kelemen Mikes'in 1718-1752 yıllarındaki notları bu açıdan oldukça önemliler.

1300-1850 yılları arasındaki dönem, iklim tarihçileri açısından Küçük Buzul Çağı olarak adlandırılır,⁷ fakat aslında bu dönem kendisine verilen ismin çağrıştırdığı gibi, dünyanın her yerinde ne bir buzul çağının ne de soğuk havanın etkisine girilmesi anlamına geliyor. Küçük Buzul Çağı, daha çok hava durumunda devamlı zig-zaglara neden oldu.⁸ Bunlar Avrupa'da bazı yıllar çok soğuk kışlar, doğu rüzgarları, bazı yıllar çok şiddetli bahar yağmurları ve erken yaz yağmurları, ılıman kışlar ve sık sık Atlantik'ten gelen fırtınalar ya da diğer yıllar aşırı yaz sıcakları ve kuraklığı beraberinde getirdi. Öncelikle 1200'lü yıllardan itibaren Kuzey Atlantik'te hava sıcaklıklarında ani bir düşüş görüldü ve bu, bu bölgede ve Kuzey Denizi'nde fırtınalı bir havanın hakim olmasına neden oldu. Bu soğuk hava 1315 ve 1319 yılları arasında Avrupa'da binlerce insanın ölümüne neden olan bir kıtlıkla etkisini Avrupa içlerinde de gösterdi. Küçük Buzul Çağı, ancak 16. Yüzyılın sonlarına doğru soğuk on-yıllar getirdi. 17. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl ortalarında da artık tüm dünyada soğuk hava etkisini belirgin bir şekilde gösterdi.⁹

---

³ Jean M. Grove, "The Onset of the Little Ice Age", P. D. Jones, A.E.J. Ogilvie, T. D. Davies v K. R. Briffa (ed.), *History and Climate - Memories of the Future?*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001, 153-185; Brian Fagan, *The Little Ice Age, How Climate Made History 1300-1850*, New York: Basic Books, 2000, ss..xiii.

⁴ Brian Fagan, *The Little Ice Age*, s. 51. *History of Weather and Climate In the Czech Lands*, Rudolf Brazdil ve Old_ich Kotyza ((ed.)), C. I, Zürich: Zürcher Geographische Schriften, Heft 62, 1995, ss. 21 ve C. III, Brno: Masaryk University, 1999.

⁵ *History of Weather and Climate In the Czech Lands*, Rudolf Brazdil ve Old_ich Kotyza (ed.), C. I, Zürich: Zürcher Geographische Schriften, Heft 62, 1995, ss. 21-25. ve C.. III, Brno: Masaryk University, 1999.

⁶ Kreiser, ss. 9.

⁷ "Other authorities restrict the term 'Little Ice Age' to a period of much cooler conditions over much of the world between the late seventeenth century and mid-nineteenth centuries." Brian Fagan, ss.49.

⁸ Fagan, ss. xiii, 50.

*Bazı Kuzey Avrupalı Ressamlar
Küçük Buzul Çağında yaşanan soğuğu
ve bu soğuğun yaşama etkisini
resmetmişlerdir.*

İşte Kelemen Mikes'in notları 17. yüzyıl başlarından başlayarak yüzyıl ortalarına doğru yani Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı toprakları üzerinde etkisini göstermeye başladığı dönemden bir kesit sunuyor. Bu notlarda örneğin 1718 yılı Mart ayının aşırı soğuk ve Temmuz ayının aşırı sıcak geçmesi, 1719 yılı Ocak ayının çok soğuk geçip Ekim ayı yağmurlarının sele yol açması, 1721 yılında yağmurların daha Eylül ayında sele yol açmaları, 1724 yılında Aralık

⁹ Fagan, ss. xvi, 50.

ayında şiddetli gök gürlemesi ile gelen sıcak yağmur ve sıcak, 1726 yılı Ocak ayının çok soğuk, Temmuz'unun ise sıcak ve kurak geçmesi ve 1727 yılı Aralığı'nın yine üç yıl önce olduğu gibi ılık geçmesi, 1735 Yılı Mart ayında yaşanan aşırı sıcaklık, buna karşın 1740 yılında tüm Avrupa'da hiç olmadığı kadar soğuk olması ve kış bitip bahar gelmesine rağmen Mayıs ayında bile bu soğğun etkisinin dinmemesi buna karşın o yılın Aralık ayında yaz gibi sıcak olup ateş bile yakmadan pencereler açık yatmaları, 1741 ve 1746 yıllarının ise çok kurak geçtiği, 1751 yılı Ekim ayında daha pamuk ve üzüm hasadı başlamadan bir anda karın bastırması dikkat çekici notlar.

Öznel şahitliklerin hava durumunu anlamadaki yetersizlikleri tabii ki aşıkâr, fakat buna rağmen yıl be yıl yüz yıllar öncesinde havanın nasıl olduğunu tahmin etmeye çalışan iklim tarihçileri için oldukça değerliler. Bu bilgileri bir araya getirmek biz tarihçilere, bunları diğer verilerle karşılaştırıp tartmak ise iklim tarihçilerine düşüyor. Mikes'in hava durumu hakkındaki notlarına dayanarak hazırlanan bu cetvele gezginlerin, tarihçilerin hava durumu hakkında yazdıklarını ve özellikle de şer'îye sicilleri¹⁰ gibi Osmanlı arşivindeki kaynakların bitki örtüsü, tarım ve hasat konusundaki verilerden dolaylı olarak ya da doğrudan hava durumu tarihini aydınlatacak bilgilerin eklenmesi ile Osmanlı tarihçileri için kendilerine düşen kısmını yapabilirler. Böylece klima tarihçilerinin ellerinde ağaç boğumlarına, buzul göbeklerine ve volkan patlamalarına ait bilgilerini karşılaştırabilecekleri kaynaklar iletilmiş olur. İklim tarihçileri de buna diğer verileri eklerler ise, Osmanlı çalışmaları bir "Tarihi Hava Durumu Cetveli"ne kavuşur.

Özet: Bu kısa çalışma 1716 ila 1758 tarihleri arasında Macar Prensi Rákóczi ile birlikte Osmanlı ülkesinde sürgünde yaşayan Kelemen Mikes'in mektuplarında hava durumuna dair tuttuğu sistematik notlar sunulmakta ve bunların Osmanlı iklim tarihi açısından önemi kısaca vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kelemen Mikes, Küçük Buzul Çağı, hava durumu takvimi.

Abstract: This short article presents the data provided by the letters written by Kelemen Mikes who spent his years in exile in the Ottoman lands between 1716 and 1758 along with Hungarian Prince Rákóczi, and discusses shortly their value for historical climatological studies of the Ottoman history.

Keywords: Kelemen Mikes, Little Ice Age, historical calendar of seasons.

---

¹⁰ Bu küçük makale de aslında 1549 yılı Rodosçuk (bugünkü Tekirdağ) tarihi hakkında şer'îye sicillerine dayanarak hâlâ yazmakta olduğum doktora tezim çerçevesinde ortaya çıktı.